

RÜYANIN MÂHIYETİ BİLGİ VE HÜKÜM DEĞERİ

NATURE OF DREAM KNOWLEDGE AND ITS JUDGEMENT VALUE

CAĞFER KARADAŞ

PROF. DR.

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU ÜYESİ

ABSTRACT

The issue of dream is as old as the history of mankind, because everyone experiences dream and it somehow affects them. Dream, which is a kind of imagining while asleep, is as important as imagining while awake and striving to realize it. Furthermore, another aspect that makes dream important is the belief that dreams possess signs about the future. From this aspect, dream subjected to a plethora of studies throughout history and a literature on the interpretation of dream was producing. The argument that dream reflects the past history of the individuals has also become prominent by the introduction of psychoanalysis.

This article surveys the issue of how dream was evaluating in the Islamic culture and geography. It describes the essence of dream, seeks answer to the question of how it emerged and investigates the issues of its narration, interpretation and the meaning of dreaming about Allah, the prophet or some others beings. Finally, it explains the value of dreams as a mean of knowledge in Islam.

Keywords: Dream, Allah, Prophet, Interpretation, Sunnah

ÖZ

Rüya konusu, insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü rüya her insanın hayatında tecrübe ettiği ve bir şekilde etkilendiği bir olaydır. İnsanın uyanırken hayal kurması, hayalini gerçekleştirmeye çalışması ne kadar önemli ise, geceleyin uyurken gördüğü bir çeşit hayal olan rüyalar da önemlidir. Öte yandan rüyayı önemli kılan bir başka husus ise rüyaların geleceğe yönelik işaretler taşıdığı inancıdır. Bu yönüyle rüya üzerinde tarih boyunca büyük çalışmalar yapılmış ve bir rüya tâbiri edebiyatı oluşmuştur. Psikanalizim ile birlikte rüyanın kişinin geçmişini yansıttığı hususu da günümüzde biraz daha önem kazanmıştır.

Bu makalede rüyanın İslâm kültür ve coğrafyasında nasıl değerlendirildiği ve mâhiyeti ele alınmış, nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap aranmış, anlatılması, yorumlanması ve rüyada görülen Allah, peygamber veya başka bir takım varlıkların ne anlam ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Son olarak rüyanın İslâm'ın bilgi kaynakları içindeki değerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Allah, Peygamber, Tâbir, Sünnet.

Giriş

Grapça görmek anlamına gelen rü'yet kelimesinden türeyen rüya, uyku sırasında zihinde beliren görüntüler şeklinde tanımlanır. Rü'yet ile rüya arasındaki farkı ortaya koymak için birincisine, uyanıkken göz ile görmek; ikincisine ise uykuda kalple görmek şeklinde bir anlam verilmiştir. Türkçede rüya karşılığında düş kelimesi kullanılmakta ve “uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü” diye açıklanmaktadır. Genel kabule göre uykuda görülen rüya, bir şeyin gerçeği veya kendisi değil o şeyin şekli, sûreti, hayali veya misalidir. Diğer bir ifade ile zihinde oluşan tahayyül ve tasavvurlardır.¹ Bu tasavvur ve tahayyüllerin iyi ve güzel olanlarına rüya, kötü olanlarına ise hulm denilmektedir. Türkçede iyi rüyalar için düş, kötü rüyalar için kâbus veya karabasan kavramları tercih edilmektedir. Bununla birlikte rüya ve düş kavramları, uykuda meydana gelen hem olumlu hem de olumsuz hayal ve tasavvurlar için kullanılabilir. Bu hâliyle rüya inkâr edilemez bir gerçekliktir ve her insan bu tecrübeyi bir şekilde yaşar.

Rüya, uyku hâlinde özellikle de uykunun hafif olduğu durumlarda² insanın zihninde veya kalbinde bir belirti veya görüntü olarak ortaya çıkar. İnsan bu belirti veya görüntüleri sanki uyanıkken görüyormuş gibi hisseder, ancak uyandığında uykudaki bu görme açıklığı nispeten zayıflar, bulanık ve sönük bir hâl alır. Bunu lamba ışığı ile güneş ışığı arasındaki fark ile anlatmak daha bir açıklayıcı olur. Sözelimi gece vakti lamba ışığı

¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 304; Kuşeyrî, *er-Risâle*, nşr. Ma'rûf Zerik-Ali Abdülhamid, Beyrut 1410-1990, s. 365; Nüreddin es-Sâbüni, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, nşr. Muhammed Aruçi, Beyrut 1435/2014, s. 165-167; Ebü'l-Müntehâ, *el-Külliyât*, Beyrut 1412/1996, s. 475; Mustafa el-Arusî, *Netâicü'l-efkârî'l-kudsiyye fî beyânî meânî Şerhi'-Risâleti'l-Kuşeyriyye*, nşr. Abdulvâris Muhammed Ali, Beyrut 2007, c. II, s. 324-326.

² Bu uyku şekli psikolojide REM uyku yani uykunun dördüncü aşaması diye ifade edilmiştir.

büyük bir aydınlık sağlar, ancak gündüz olduğunda lambanın güneş ışığı karşısındaki durumu sönük ve cılızdır. İşte insanın gece rüyada görmesi ile gündüz görmesi veya rüyada zihninde beliren hayal ve tasavvurlar ile gündüz vakti göz ile görmesi arasındaki fark tam da bu örnekte anlatıldığı gibidir. Bu durumda rüyadaki idrakin zayıflığının, elde edilen bilginin değerine yansımaları kaçınılmazdır. Çünkü güneş ışığının sağladığı idrak açıklığı ve parlaklığına karşın rüyada gecenin karanlığının yol açtığı idrak sönüklüğü ve kapalılığı söz konusudur.

Bir başka açıdan uyku sırasında bilinç hâlinin yerini bilinçsizlik veya eskilerin deyimiyle gaflet hâli almaktadır. Bu yüzdendir ki, Kur’ân’da uyku bir çeşit ölüm olarak nitelenmiştir. Uykuda belki ruh cesetten ayrılmaz ama zihin durgunlaşır, bunun sonucu olarak da tüm organlar hareketsiz hâle gelir. Ancak uyku insanın temel ihtiyaçlarındandır, beden yorulması veya uzun süreli uyanıklık hâli, insanın zorunlu olarak uykuya yenik düşmesini beraberinde getirir. Geleneğimizde uykunun birçok çeşidi sayılmıştır. Uykusuzluğa son haddine kadar direnip uykuya yenilmek sûretiyle uyuyan âlimlerin uykuları, ibadet olarak nitelenmiştir. İhtiyaç veya zorunluluk uykusu gibi âdetten olan tabîî uyku ile insanın bedenini güçlendirmek için uyuması, övülen uykular sınıfına girerken, tembellik veya zevk için uymalar gaflet uykusu olarak isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber uykusunda gafletten korunmuş olduğunu “*Gözlerim uyur ama kalbim uyamaz*”³ hadisi ile ifade etmiştir. Rüya, söz konusu uyku hâlinde zihnin uyanmaya yaklaştığı bir anda ortaya çıkan görüntüler olup; yukarıda tasnifi verilen uykunun niteliğine göre rüyanın değeri ortaya çıkar. Diğer bir ifade ile kişi nasıl uyuduysa ona göre rüya görmesi muhtemeldir. Öte yandan kişinin yaşantısının da rüyasının niteliğine etkisi söz konusudur. Hayatını yalan, sahtekârlık, hainlik, hile ve düzenbazlık üzerine kurmuş kişinin rüyası ile doğruluk, dürüstlük, hayırhahlık üzerine kurmuş olan kişinin rüyasının niteliğinin aynı olması beklenmez. Hz. Peygamber’in “*Sizin doğru sözlü olanınızın rüyası da dosdoğrudur*”⁴ hadisi tam da bu gerçeği dile getirmektedir.⁵

Ortaya Çıkış Sebebi ve Çeşitleri

Rüyanın ortaya çıkışını tetikleyen hususlar, geçmişin iyi veya kötü tecrübeleri, gelecek beklentileri ile bazı dış etkenlerdir. Rüyanın görülme zamanı ise daha çok kişinin uykusunun hafiflediği veya uyanmaya yakın olduğu zaman dilimidir. Bu yüzden hatırlanması mümkün olabilmektedir.

³ Buhârî, “Teheccüd”, 16.

⁴ Müslim, “Rü’yâ”, 6.

⁵ Ebû’l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, Beyrut 1427/2006, c. I, s. 490; Kuşeyrî, *er-Risâle*, nşr. Mâruf Zarîk-Ali Abdülhamid, Beyrut 1410/1990, s. 365; Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, c. XIII, s. 12.

Eğer araya derin bir uyku girmişse hatırlama ihtimali daha zayıf olabilir. Çünkü rüya zihinde uyku hâlinde ortaya çıkan bir hayal ve tasavvur olduğundan, uyanıkken kurulan hayal ve tasavvurlar için geçerli olan hatırlama zorluğu bunun için de geçerlidir. Nitekim görme ile hatırlama arasındaki zaman aralığının uzunluğunun, hatırlama ihtimali ve imkânını zayıflatıcı bir etki meydana getirdiği herkesin mâlûmudur.

Buhârî ve Müslim’de geçen hadislerle göre Hz. Peygamber rüyayı üç kısma ayırmıştır: 1. Allah’tan bir müjde şeklinde gelen sâdık rüyalar, 2. Şeytandan gelen üzücü ve korkutucu rüyalar, 3. Kişinin kendisinden kaynaklanan rüyalar.⁶ Avf b. Mâlik’ten gelen rivayet, tasnifte geçen maddeleri biraz daha açıklayıcı mâhiyettedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Rüya üç türdür: 1. İnsanoğlunu tedirgin etmek için şeytanın içine attığı vesvese sonucu oluşan kötü ve korkulu rüyalar; 2. Kişinin uyanıkken önem verdiği hususların gece zihnine yansması ile oluşan rüyalar; 3. Peygamberliğin kırk altıda biri olan sâdık rüyalar.”⁷ Kuşeyrî’nin rüya bazen şeytanın vesvesesi, bazen kişinin içinde oluşan duygular, bazen meleğin ilhamı, bazen de Allah’ın insanın kalbinde yarattığı hâller sonucu gerçekleşir tasnifi ile Zemahşerî’nin rüya, ya kişinin kendisinden ya melekten veya şeytandan kaynaklanır şeklindeki sınıflaması yukarıdaki hadislerden mülhem olsa gerektir.⁸

Şeytanın vesvesesi sonucu görülen rüyalar kâbus veya karabasan denilen kötü rüyalar sınıfına girmektedir. Nitekim Hz. Peygamber şeytandan olan kötü rüyalar için rüya kavramı yerine hulm kavramını kullanmıştır.⁹ Öte yandan kişilerin uyanıkken etkilendikleri veya önem verdikleri hususlardan kaynaklanan rüyalar içinde de kâbus şeklinde olanlar bulunabilir. Sözelimi uyanıkken yaşanan çok korkunç veya iğrenç bir tecrübe kişinin rüyasına bir kâbus gibi yansıyabilir. Ancak bu kötü tecrübenin kişinin rüyasına korkunç ve iğrenç olarak yansımada şeytanın vesvesesi bir katalizör vazifesi görebilir. Bununla birlikte kişinin uyanıkken olumlu anlamda etkilendiği olay ve duyguların rüyasına yansması genellikle güzel rüyalar şeklinde gerçekleşir. Benzer şekilde kişilerin ihtiraslı talepleri veya çok yüksek beklentilerinin de rüyalarda gerçekleşmiş bir şekilde görülmesi söz konusudur. Hatta bazı insanlar beklentilerinin gerçekleştiği bu tür rüyaların akabinde gördükleri rüyanın hadiste geçen doğru rüya (rüyây-ı sâdika) olduğu şeklinde bir kanaate varırlar. Hadiste belirtilen sâdık rüya mümin

⁶ Buhârî, “Ta’bîr”, 26; Müslim, “Rü’ya”, 6.

⁷ Taberânî *el-Mu’cemü’l-evsât*, nşr. Tarık b. İvadullah b. Muhammed-Abdülmuhsin İbrâhim el-Hüseynî, Dârü’l-Haremeyn, Kahire 1415, c. VII, s. 24.

⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 366; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, nşr. Muhammed Said Muhammed, Kahire Dârü’t-Tevfikîyye, c. II, s. 487; Mustafa el-Arusî, *Netâic*, c. II, s. 325.

⁹ Buhârî, “Ta’bîr”, 3; Müslim, “Rü’ya”, 1.

ve sâlih kişiye Yüce Allah'ın doğrudan ya da melek vâsıtasıyla ilhamda bulunmasıdır. Hz. Peygamber'in "*Salih kişinin güzel rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden biridir*"¹⁰ şeklindeki hadisi bu yargıya delil teşkil edecek niteliktedir. Bununla birlikte bazı âlimler sâdik rüyanın ancak ismet sıfatına sahip Yüce Allah'ın koruması altında bulunan peygamberler için söz konusu olabileceğini, normal bir insan hakkında bu türden bir rüyanın bahis konusu edilemeyeceği görüşündedirler. Bu yüzden hadiste geçen sâdik rüyanın peygamberliğin kırk altıda biri olmasını bir kısım ulemâ çok farklı yorumlamıştır. Bunlar içinde en dikkat çeken Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ilk altı ayının sâdik rüyalar görme şeklinde geçtiği, bu sürenin de 23 yıllık peygamberlik süresinin kırk altıda birine tekabül ettiği, dolayısıyla sâdik rüyanın sadece Hz. Peygamber'e ait bir olay olduğu şeklindedir. Nitekim Hz. Âişe'den gelen rivayette Hz. Peygamber'e ilk vahiylerin sâdik rüyalar şeklinde geldiği bildirilmektedir.¹¹ Bu yoruma göre peygamberler dışındaki insanların rüyaları, ilâhî koruma demek olan ismet sıfatları bulunmadığından, sâdik rüya olarak değerlendirilemez.¹² Sâdik rüyanın peygamberler dışında gerçekliğinin bulunduğunu kabul eden Kuşeyrî gibi âlimlere göre güzel rüya bir çeşit kerâmettir ve bu türden olan rüyanın kendisi doğru (sâdik), yorumu ise haktır. O bu görüşüne "*Onlar için dünyada ve âhirette bir müjde (büşrâ) vardır*"¹³ âyetindeki "Büşrâ" kavramını Hz. Peygamber'in "*güzel rüya*"¹⁴ şeklinde yorumlamasını delil olarak getirir.¹⁵

Rüyaların Anlatılması

Rüyaların anlatılması hususu, rüyanın durumuna göre yani iyi ya da kötü olmasına göre değerlendirilmiştir. Nitekim kötü rüyaların şeytandan olduğunu açıklayan Hz. Peygamber, bunların kesinlikle anlatılmaması ve gören kişinin şeytandan Allah'a sığınarak bunu zihninden silmesi gerektiğini emir buyurmuştur.¹⁶ Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen hadîs-i şerif şöyledir: "*Sizden bir kimse hoşuna gitmeyen kötü bir rüya gördüğünde hemen sol tarafına dönüp üç kere 'tu' dedikten sonra üç kere de 'eûzü billâh' çekerek Allah'a sığınsın, bulunduğu taraftan diğer yana dönerek*

¹⁰ Buhârî, "Ta'bîr", 2.

¹¹ Buhârî, "Ta'bîr", 1.

¹² Talat Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, 1994, s. 38-39, 54-55; İlyas Çelebi, "Rüya", *DİA*, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 306-309.

¹³ Yûnus, 10/64.

¹⁴ Tirmizî, "Rü'ya", 3; İbn Mâce, "Ta'bîr-rü'ya", 1.

¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 365.

¹⁶ Bkz. Buhârî, "Ta'bîr", 3, 14. Ayrıca bkz. Müslim, "Rü'ya", 4; Ebû Dâvûd, "Büyü", 1; Tirmizî, "Edeb", 88; İbn Mâce, "Rü'ya", 5; Dârimî, "Ta'bîr-rü'ya", 4; Ahmed b. Hanbel, "Rüya", 5.

yani yataktaki pozisyonunu değiştirerek yatsın.”¹⁷ Bir başka hadiste ise sahâbeden Ebû Seleme yaşadığı bir tecrübeyi şöyle dile getirmektedir: “Bir rüya gördüm benim psikolojimi bozdu. Ne zaman ki, Ebû Katâde’nin şöyle dediğini duydum rahatladım: Hz. Peygamber’in şu buyruğunu duyana kadar gördüğüm rüyalar psikolojimi bozuyordu: “Güzel rüyalar Allah’tandır. Sizden birisi güzel bir rüya görürse onu ancak sevdiği bir kimseye anlat-sın. Hoşuna gitmeyen bir rüya görürse, kötü rüyanın ve şeytanın şerrinden Allah’a sığınsın, üç kere sol tarafına “tu” desin ve bu şekildeki rüyasını asla kimseye anlatmasın. Bunları yaparsa söz konusu rüya ona asla zarar veremez.”¹⁸

Güzel ve iyi rüyalara gelince, bunların da her zaman ve zeminde anlatılması doğru bulunmamıştır. Nitekim Hz. Yâkub, oğlu Yûsuf’a hitaben “Yavrucuğum, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma. Sana bir tuzak kurabilirler. Çünkü şeytan insana apaçık düşmandır”¹⁹ âyetinin tefsirinde ünlü müfessir Kurtubî rüyaların gizli tutulması gerektiği yönünde kanaatini ortaya koyar ve ardından Hz. Peygamber’den: “Rüyalar peygamberliğin kırk altıda biridir. Görülen bir rüya, kişi onu anlatmadıkça bir kuşun ayağında asılı gibidir. Anlattığı zaman düşer ve kaybolur. Bu yüzden akıllı, bilgili, sizi sevdiğini bildiğiniz ve güzel nasihatlerde bulunacak yani hayra yoracak kişiler dışında rüyanızı kimseye anlatmayınız.”²⁰ hadisini nakleder. İmam Mâlik de hayra yoracak birini bulmadan rüyanın herkese anlatıl-masını, rüya yorumlayan kişinin de ya hayır konuşması ya da susmasını tavsiye etmiştir. Hz. Yâkub’un oğlu Yûsuf’a hitaben söylediği söz dikkate alındığında bu tür rüyaların gizli tutulması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber’in “Bir ihtiyacınızı gidermede başarılı olmak için onu gizlemek sûretiyle yardım isteyiniz. Çünkü her güzel nimete karşı insanların içinde haset oluşabilir”²¹ yönündeki tespiti de bu doğrultudadır. Bu bilgiler gösteriyor ki, rüya kişinin hayatında belirleyici bir rol oynamamalıdır. Zaten İslâm ulemâsının rüya ile amel edilemeyeceği konusunda görüş birliği içinde olması da bu yargıyı güçlendirmektedir. Yukarıda geçtiği gibi rüyanın bir çeşit kerâmet olması, kerâmet için geçerli olan hususların bu-nun için de geçerli olmasını gerekli kılar. Buna göre haktan olan güzel rüya görüldüğünde şükredilmeli, her zaman ve zeminde anlatılmak sûretiyle bir

¹⁷ Buhârî, “Ta’bir”, 14; Müslim, “Büyü”, 1; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 88; İbn Mâce “Ta’bîru’r-rü’ya”, 4; Dârimî, “Rü’ya”, 5.

¹⁸ Buhârî, “Ta’bir”, 46; Müslim, “Rü’ya”, 4.

¹⁹ Yûsuf, 12/5.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXVI, s. 103 (Şuayb Arnavut neşri).

²¹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, nşr. Hamdi b. Abdülmecid, Kahire 1415/1994, c. XX, s. 94; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, c. V, s. 215; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Müntekâ min ismeti’l-enbiyâ*, nşr. Mehmet Bulut, Beyrut 1435/2014, s. 63; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, c. II, s. 135.

gösteri malzemesine dönüştürülmemeli, olabildiğince gizli tutulmalıdır. Özellikle dünyevî menfaat elde etmek ve kişileri yönlendirmek maksatlı anlatımlar güzel rüyanın aksi istikamette sonuç vermesine sebebiyet verebilir.²²

Öte yandan kişinin görmediği bir rüyayı görmüş gibi anlatmasını, Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Yalanların en büyüğü*” olarak nitelendirmiştir.²³ Çünkü burada yalan söylemenin yanında başkasını aldatmak veya duygularını kötüye kullanmak gibi katmerli bir sahtekârlık söz konusudur. Öte yandan böylesi bir kişinin, rüyasında Hz. Peygamber’i veya toplum içinde itibar sahibi sâlih bir kimseyi gördüğünü iddia etmesi, bu mâsum ve itibarlı kişiler adına yalan söylemek gibi bir çirkinliğe imza atması demektir. Hz. Peygamber yalanların en büyüğü derken işte bu kötü duruma işaret etmektedir. Yanı sıra “*Benim adıma kasten yalan uyduran, cehennemdeki yerine hazırlansın*”²⁴ buyruğu bu kişiler için de geçerli olsa gerektir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şu üç hususta gerçek dışı beyanda bulunmayı yalanların en büyüğü olarak nitelemiştir: “*Bir kişinin kendisini babası dışında birine nispet etmesi, görmediği rüyayı gördüm demesi, Hz. Peygamber adına yalan uydurması.*”²⁵ Bu durumda böyle bir rüya anlatan kişi, hem gerçek dışı bir beyanda bulunmak hem de bunu Hz. Peygamber’e isnat etmek sûretiyle çifte yanlışlığa imza atmış olmaktadır.

Rüya Tâbiri

Hz. Peygamber’in görülen rüyaların her ortamda ve herkese anlatılmasını doğru bulmadığı yukarıda ifade edilmmişti. Öte yandan hadislerde, rüyayı yorumlayacak kişinin a. Akıllı ve bilgili olması, b. Hayra yorma niyeti taşıması yani güzel nasihatlerde bulunması, c. Yorumcunun rüya gören kişiyi sevmesi yani aralarında nefret, husumet ve kıskançlık olmaması şeklinde üç özelliğin birlikte bulunmasının gerekliliği vurgulanmıştı. Bunların tamamı özellikle de üçüncüsü dikkate alındığında rüya kadar, rüya tâbirinin de kişisel olduğu gerçeği karşımıza çıkar. Bu durumda her rüya gören kişinin, belirtilen özelliklerin tamamına sahip, doğru kişileri bulmadıkça rüyasını her ortamda ve herkese anlatması uygun değildir. Hz. Yâkub’un oğlu Hz. Yûsuf’tan rüyasını kardeşlerine anlatmamasını istemesi de, bu gerçeği ve gerekliliği teyit ve tespit etmektedir.

Son devir İslâm düşüncüsü ve müfessiri Muhammed Hamdi Yazır, “rüya

²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 365; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, nşr. M.İ. el-Hafnavî - M.H. Osman, Dârü’l-Hadîs, Kahire 1423/2002, c. V, s. 113-118.

²³ Buhârî, “Ta’bir”, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 96, 119.

²⁴ Buhârî, “İlim”, 38.

²⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 6; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebir*, c. XXII, s. 71.

tâbiri vehbî ve keşfî ilimlerden olduğundan akıl ve mantık yoluyla çözüm-
lenmesi yani yorumlanması zor görünmektedir” şeklinde dikkat çekici bir
açıklamada bulunur. Ona göre bu tür meziyetleri olmayan zâhîrî bakış açı-
sına sahip bir kişinin rahmânî rüya ile hulm denilen şeytanî rüyaları ayırt
etmesi oldukça güçtür. Bu yüzdendir ki, dinî duyarlılığı olmayan kişiler,
bütün rüyaları şeytanî olarak niteleme yoluna gitmektedirler.²⁶

Bu noktadan baktığımızda Yûsuf sûresinde rüya yorumlayan kişilerin
ilâhî vahye muhatap olan Hz. Yâkub ve Hz. Yûsuf peygamberler olmaları
anlamlıdır. Nitekim baba Hz. Yâkub’un uyarısından sonra Hz. Yûsuf’a
yönelik *“İşte böylece Rabb’in seni seçti, sana rüya tâbir etmeyi öğretti,
bundan önce ataların İbrâhim ve İshak’a yaptığı gibi sana ve Yâkub oğul-
larına nimetini tamamladı. Şüphesiz Rabbin ilim ve hikmet sahibidir.”*²⁷
meâlindeki âyet, aslında rüya tâbirinin ilâhî destek ile gerçekleştiğini gös-
termektedir. Benzer şekilde Hz. Yûsuf, zindanda kendisinden talepte bulu-
nan iki gencin rüyalarını tâbir etmeden önce *“Bu, bana Rabb’imin öğret-
tiklerindendir”*²⁸ şeklinde bir giriş yapmakta ve rüya tâbirini kendi akıl ve
mantık ölçüleriyle değil, Allah’ın vahyi doğrultusunda yaptığı hususunda
ihtar ve ikazda bulunmaktadır.

Hz. Yâkub’un Hz. Yûsuf’un rüyasının ne anlama geldiğinin bilgisini
vahiy yoluyla aldığı yorumunda bulunan Ebû Mansur el-Mâtürîdî, bu yo-
rumuna âyetteki herhangi bir ihtimale / istisnaya yer vermeyen kesinlikteki
“Bunlar sana bir tuzak kurabilirler” sözünün delil olduğunu söylerken,
Hz. Yûsuf’un zindandaki gençlerin rüyalarını yorumlama sırasında söyle-
diği *“Bu, bana Rabb’imin öğrettiklerindendir.”*²⁹ sözünü, *“İşte bu Allah’ın
peygamberlerine bir lütfudur”* şeklinde açıklamıştır.³⁰ Zemahşerî ise, aynı
âyeti *“Size fal veya kehanet cinsinden bir şey söyleyemiyorum, bunu bana
Rabb'im vahiy yoluyla buyurdu.”* şeklinde tefsir etmiştir.³¹

Öte yandan yapılan yorumların mutlaka isabet etmesi gerekmediği, bazı
bakımlardan isabet etmeme ihtimalinin her zaman mümkün olduğu geçmiş
tecrübelerden bilinmektedir. Mesela Hz. Peygamber’e gelip rüyasını anla-
tan bir şahsın yorumunu Hz. Ebû Bekir yapmıştır. Yorumun sonunda isabet
edip etmediğini Hz. Peygamber’e sorduğunda Hz. Ebû Bekir şu cevabı
almıştır: *“Bazısında isabet ettin, bazısında ise hata ettin.”* Yemin ederek
isabet ve hata ettiği hususların açıklamasını istemesi karşısında Hz. Pey-

²⁶ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur’ân Dili*, İstanbul, Eser Neşriyat, c. IV, s. 2869.

²⁷ Yûsuf, 12/6.

²⁸ Yûsuf, 12/37.

²⁹ Yûsuf, 12/37.

³⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. II, s. 568, 581.

³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. II, s. 514.

gamber “Yemin etme” diyerek onu uyarmış ve isteğine cevap vermemiştir.³² Hz. Ebû Bekir gibi sahâbenin en faziletlisi kabul edilen bir şahsiyetin rüya yorumunda hata ihtimalinin bulunması, diğer insanların yorumlarının değerinin ne olacağını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bu olaydaki dikkate değer ikinci husus, hatalı dahi olsa yorum üstüne yorum yapılmasının Hz. Peygamber tarafından uygun bulunmamış olmasıdır.

Bu konuda ikinci çarpıcı örnek olay, Hz. Peygamber’in hicreti ile ilgili rüyadır. Hz. Peygamber Mekke’den, hurmalıkları olan bir bölgeye hicret edeceğini rüyasında görmüş ve bu bölgenin ya Yemâme veya Hecer³³ olduğunu düşünmüş/yorumlamıştır. Ancak hicret edilecek yer bunlardan hiç biri olmayıp Medine (Yesrib) olarak gerçeklik kazanmıştır. Olayın gelişiminden Hz. Peygamber’in ilk yorumunun hicret edilecek mekân hususunda farklı tezahür ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim O, Yemâme veya Hecer olarak düşündüğü hicret mahallinin sonradan Medine olduğunu ilâhî vahiy ile öğrenmiş olsa gerektir. Bu durumu da Hz. Peygamber, hiçbir kaygı ve tereddüde kapılmadan açıklıkla sahâbesine bildirmiştir.³⁴

Bu son iki olaydan anlaşılıyor ki, rüya yorumunu talep eden ve yorumu yapan kişiler asla çıkan sonuca kesin gözüyle bakmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber’in ashâbıyla umre için Hudeybiye’ye doğru yola çıktıkları sırada gördüğü rüyanın o yıl gerçekleşmeyeceği anlaşıldığında, rüyasının yanlış çıktığına dair münafıklar tarafından yapılan nezaketsiz yorum karşısında Yüce Allah şu âyeti inzal buyurmuştu: “Allah, Peygamber’inin rüyasının gerçek olduğunu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir korku duy-maksızın saçlarınızın tamamını veya bir kısmını keserek umrenizi yapmak için Mescid-i Harâm’a emin bir şekilde gireceksiniz.”³⁵ Âyet-i kerîmede Yüce Allah âdeti münafıklara karşı Hz. Peygamber’in rüyasının yorumunu yapmış, fakat yorumun içine ihtimal bildiren ve her şeyin Allah’ın iznine bağlı olduğunu ihtar eden “Allah izin verirse” (inşâallah) ifadesini eklemiştir. Bu şekilde âyette bir ara cümleye yer verilmesi, rüya yorumunda ihtiyatlı davranılmasını öğretmek ve yorumun başına veya sonuna mutlaka Allah izin verirse anlamına gelen inşâallah kaydının konulması uyarısında bulunmak içindir.

Bir başka önemli husus, sâdık olması kaydıyla rüyanın gerçekleşme zamanı ile ilgilidir. Nitekim yukarıda söz konusu edilen Hz. Peygamber’in hicretin 6. yılında (628) umre yapmak üzere ashâbı ile birlikte yola çıkmaları, ancak Mekkelilerin izin vermemeleri üzerine Hudeybiye’de bir anlaşma yaparak dönmek zorunda kalmış olmaları bu duruma en çarpıcı

³² Buhârî, “Ta’bir”, 47; Müslim, “Rü’yâ”, 17.

³³ Bugün Arap yarımadasında el-Ahsâ olarak bilinen şehrin eski adı.

³⁴ Bkz. Buhârî, “Menâkıb”, 25; “Ta’bir”, 39; Müslim, “Rü’yâ”, 20.

³⁵ Fetih, 48/27.

örnektir. Hâlbuki Hz. Peygamber gördüğü rüyayı Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı yılda umrenin gerçekleşeceği şeklinde yorumlamış ve sahâbesi-ne de bunu bildirmişti. Ancak gelişmeler olayın Hz. Peygamber'in zaman bakımından yorumunu doğrulayacak şekilde gerçekleşmesini engelledi ve ziyaretin bir yıl sonra olabileceği anlaşıldı. Bu durum yukarıda zikredilen Fetih Sûresi 27. âyetinde de bildirildi. Bu olaydan anlaşılıyor ki, rüyanın ne zaman gerçekleşeceği konusunda bir zaman dilimi belirlemek pek de mümkün görünmemektedir. Bu hususta olabilecek zamansal bir farklılık ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in rüyasının doğruluğu zaman bakımından bir yıl gibi bir farklılık arz etse bile, rüyada bildirilen umrenin mutlaka gerçekleşeceği Yüce Allah tarafından indirilen âyetle teyit edilmiştir. Ebû Mansur el-Mâtürîdî, rüya yorumunda zaman bakımından bir farklılığın olması ihtimalinin mümkün olduğuna Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyanın kırk yıl sonra gerçekleşmesini örnek gösterir. Buna ilâveten o, "Peygamberine rüyayı gösteren Yüce Allah niçin zaman dilimi hususunda isabet etmesini irade etmedi?" sorusuna meâlen şöyle cevap verir: "Yüce Allah bazen bir şeyi emreder ama emrettiği hususun gerçekleşmesini istemeyebilir. Hudeybiye yılında-ki rüyada tam da bu husus gerçekleşmiştir. Nitekim benzer şekilde Hz. İbrâhim'e oğlunu kurban etmesini emreden Yüce Allah, bıçağın kesmesini engelleyerek, Hz. İbrâhim'in emri yerine getirmesini istememiştir. Demek ki, Yüce Allah burada emrettiği hususu değil, aksinin gerçekleşmesini murad etmiştir."³⁶ Hem Hz. Peygamber'in hem de Hz. İbrâhim'in rüyalarının belirtilen zamanda veya şekilde gerçekleşmesinin istenmemesi, gelecekle ilgili diğer işlerde olduğu gibi, rüya konusunda da yapılan yorumlara kesin gözüyle bakılmamasını, aksine bu tür hususların Yüce Allah'ın kendi dilemesine (meşîetine) bırakılmasını ihtar etmektedir. Nitekim bir sonraki yıl Mescid-i Harâm'a umrenin yapılacağına dair buyruğuna ihtimal bildiren inşâallah kaydının konması, bu yorumu destekler mâhiyettir.³⁷ Hz. Peygamber'in hem kendi rüyalarına hem de ashâbının rüyalarına dair yorumları hadis kitaplarında çokça zikredilmektedir. Hz. Âişe ile evliliğinin kendisine rüyada müjde olarak verilmesi, halası Ümmü Harâm'ın bir deniz seferinde şehit düşeceğinin bildirilmesi, Hicret'in haber verilmesi bunlardan bir kaçıdır. Ancak bu yorumların gerçekleşme zamanına dair bir kayıt hiçbir şekilde konulmamıştır.³⁸ Bununla birlikte Hz. Peygamber kötü rüyaları "şeytanın uykusunda insanla oynaması" olarak nitelemiş, bunların anlatılmasını kesin bir dille yasaklamış ve yorum taleplerini de geri çevirmiştir.³⁹

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. IV, s. 533-534.

³⁷ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebir (Mefâtihu 'l-gayb)*, Beyrut, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, c. XXVIII, s. 105.

³⁸ Buhârî, "Ta'bir", 12, 20, 21, 39; Müslim, "Rü'ya", 20.

³⁹ Müslim, "Rü'ya", 14-16.

Öte yandan halk arasında dolaşan veya çeşitli rüya kitaplarında bulunan rüya tâbirleri de, herkesin rüyasına yorum olamaz. Çünkü rüyalar kişisel olduğu gibi yorumlar da kişiseldir, benzerliklerden yola çıkılarak getirilecek yorumlar, yanıltıcı sonuçlara götürebilir.

Müslüman Olmayanların Rüyası

Yûsuf Sûresinde, Müslüman olmayan kralın ve zindandaki gençlerin rüyalarının gerçek çıkmasını, ilâhî vahye muhatap Hz. Yûsuf gibi bir rüya yorumcusunun gelecek konusundaki açıklamalarının gerçekleşmesi olarak görmek gerekir. Özellikle kralın / firavunun rüyası normal bir akılla veya kehanet ve fal yoluyla çözülebilecek bir gerçeklik olsaydı, etrafına topladığı kâhinlerin bunun üstesinden gelmeleri beklenirdi. Firavunun güvendiği o kadar akıl sahibi kişinin içinden çıkamadığı ve “anlamsız düş” olarak niteledikleri rüyayı Hz. Yûsuf’un ilâhî destek ile yorumlaması ve gelecekte neler olacağını haber vermesi bu kanaati pekiştiren bir gelişmedir. Çünkü rüya yorumu, bir çeşit gelecekte haber verme işidir ve ilâhî destek olmadan böyle bir işin üstesinden gelinmesi zordur.

Öte yandan zindandaki gençlerin rüya gördükleri kesin de değildir. İbn Mes’ûd’un da desteklediği bir görüşe göre aslında bu gençler rüya görmemişler, Hz. Yûsuf’u sınamak veya zor duruma düşürmek için uydurdıkları bir hikâyeyi ona yorumlatmak istemişlerdir. Hz. Yûsuf da ilâhî vahiy ile onların gelecekte başlarına ne geleceğine dair aldığı bilgiyi anlattıkları hikâye çerçevesinde onlara bildirmiştir. Özellikle gençlerden asılacak olanın bu yorumu kabullenmemesi üzerine “*Sorduğunuz işin sonucu böyle gerçekleşmiştir*”⁴⁰ ifadesi bunu doğrular mâhiyettedir.⁴¹

Kurtubî’ye göre bir kâfirin veya müşrikin rüyasının gerçek çıkması, bunun vahiy eseri olduğunu göstermez. Çünkü bazı kâhinlerin gelecek hakkındaki tahminlerinin ara sıra doğru çıkması mümkün ve muhtemeldir. Öte yandan yine Kurtubî’ye göre görmediği hâlde, gördüm diyen bir kişinin rüyasına yönelik yapılan yorumun bağlayıcılığı söz konusu olmayabilir, ancak Hz. Yûsuf gibi bir peygamberin böylesi bir rüya için yaptığı yorum ve getirdiği hüküm gerçekleşir ve sonuç doğurur.⁴²

Rüyada Allah’ın Görülmesi

Yüce Allah’ın rüyada görülmesi İslâm âlimlerinin geneline göre câiz değildir. Çünkü rüyada bir varlığın kendisinin değil, hayalinin veya misa-

⁴⁰ Yûsuf, 12/41.

⁴¹ Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. II, s. 583; Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 134; Kurtubî, *el-Câmi*, c. V, s. 186.

⁴² Kurtubî, *el-Câmi*, c. V, s. 115, 186.

linin görülmesi söz konusudur. Allah Teâlâ, hayal ve misalden münezzehtir olduğu için rüyada dahi olsa hayalinin zihinde kurgulanması veya misalinin düşünülmesi, asla câiz değildir. Ehl-i Sünnet âlimlerinin kabul ettiği Allah'ın cennette görülmesi, O'nun sevgili kullarına tanıdığı olduğu en büyük ikramdır. Bunun rüyada bile olsa dünyada gerçekleşmesi, âhiretteki görmenin değerini düşürücü bir fonksiyon icrâ eder. Hz. Mûsâ'nın dünyada görme talebinin geri çevrilmesi, bu yargıyı güçlendiren önemli bir delildir. Bu olaydan hareketle İslâm âlimlerinin geneli her ne kadar aklen dünyada Allah'ın görülmesi mümkün olsa bile, bunun dünya hayatında gerçekleşmesinin söz konusu olmadığı hususunda ittifak hâlindeyler. Hz. Peygamber'in Allah'ı miraçta görmesi sahâbeden beri tartışılmakta olup bu konudaki ağırlıklı görüş, O'nun Allah'ı görmediği veya kalbiyle gördüğü şeklindedir.⁴³

Rüyada Allah'ı görmenin, görme şartları haricinde keyfiyetsiz bir şekilde gerçekleşeceği iddiaları da çok tutarlı değildir. Sûfilerden Kelâbâzî, dünyanın geçici olması dolayısıyla bâkî olanın burada görülmesinin imkânsızlığına işaret eder. Öte yandan bu durum dünyanın bir imtihan alanı kılınması ile imanın gâib olan Allah'ı tasdik etmek olduğu şeklindeki kabullere de terstir. Çünkü Yüce Allah'ın rüyada veya uyanıkken bu dünyada görülmüş olması zorunlu olarak iman etmeyi gerektirir. Bu hem imtihan olgusunu hem de Allah'ın gâib olma gerçeğini ortadan kaldırır. İlk dönem sûfilerinden Hamza b. Habib ez-Zeyyat gibi bazı zevatın rüyasında Allah'ı gördüklerine dair bilgiler bulunmasına karşın, kendisi de bir sûfî olan Kelâbâzî bu iddiaları kesinlikle reddeder ve sûfilerin tamamının dünyada Allah'ın görülmeyeceği kanaatinde olduklarını, hatta Ebû Saîd el-Harrâz gibi önde gelen ilk dönem sûfilerinin bu hususta kitap yazdıklarını dile getirir. Cüneyd-i Bağdâdî ise bu konuda bir risâle kaleme alarak bu tür iddialarda bulunanları yalanlamış ve sapıklıkla itham etmiştir. Kelâbâzî'ye göre sûfiler içinde yolun ehli olan hiç kimseden böyle bir iddia sâdır olmadığı gibi vukuuna dair anlatılan hikâyelerin gerçekliği tartışmalı ve haberlerin doğruluğu şüphe götürür niteliktedir. Kuşeyrî de bunu destekler mâhiyette dünyada kerâmet olarak Allah'ın görülmesinin söz konusu olamayacağı hususunda icmâ bulunduğunu bilgisini aktarmakla birlikte, eserinin rüya kısmında bazı sûfilerin Allah'ı gördüklerine dair sözlerine yer vermiştir.⁴⁴

Bazı seçkin kişilerin Allah'ı görme iddialarını, görmek olmaksızın rüyada ilham almaları veya bir şekilde ilâhî tecelliye muhatap olmaları şek-

⁴³ Ebû'l-Mûîn en-Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay, Ankara 2004, c. I, s. 551-552, 571; İbn Ebû'l-İz, *Şerhü'l-akidetü'l-tahâviyye*, nşr. Şuayb Arnavut, Dimaşk, 1401/1981, s. 155; Ali el-Kârî, *Şerhü'l-fikhi'l-ekber*, Beyrut 1404/1984, s. 185.

⁴⁴ Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. Mahmud Emin, Kahire 1400/1980, s. 58-59; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 260; Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 166-167.

linde yorumlamak daha isabetli bir yaklaşımdır. Nitekim Ali el-Kârî bu görmeyi Allah'ın birçok tecellisinden biri olan bir çeşit tecelliye muhatap olmak olarak değerlendirmiştir. Çünkü Allah, zâtına dair bir sûretin bulunmasından ve bunun görülmesinden münezzehtir. İbn Hümâm ise, bu şekil görmeyi, Allah'ın görülmesini engelleyen sûret perdesini görmek olarak nitelemiştir. Bazı rivayetlerde görmenin kalp ile gerçekleştiğinin ifade edilmesi de bu yorumu destekler mâhiyettedir. Çünkü hem rüyanın hayal ve tasavvur olduğunu ifade etmek hem de Allah'ı gördüğünü iddia etmek, Allah'ın hayal ve tasavvurunu görmek gibi ciddi bir çelişkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Subkî, Hz. Peygamber'in Allah'ı bir genç sûretinde gördüğü şeklindeki rivayetlerin hepsinin uydurma olduğunu, bunların Hz. Peygamber'e iftira anlamı taşıdığını kesin bir dille ifade eder. Beyâzîzâde'nin naklettiğine göre Ebû Hanîfe'nin Allah'ı rüyada gördüğüne dair hiçbir bilgi sabit değildir. Ebû Mansur el-Mâtürîdî bunu muhal görmüş, Eş'arîlerin önde gelenlerinden Ebû Bekir el-Bâkılânî gibi tahkik ehli âlimler de bu görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü rüyada görülen misaldir ve Allah, misali olmaktan münezzehtir.⁴⁵

Mâtürîdî âlimlerinin önde gelenlerinden Nûreddin es-Sabûnî'nin Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Kelâbâzî'den naklettiği mâlûmat rüyada Allah'ın görülmesi meselesine farklı bir açıklık getirecek mâhiyettedir. En'âm Sûresi 75-80. âyetlerinde geçen Hz. İbrâhim, kavmi ile olan tartışmasında yıldız, aya ve güneşe bakarak “*işte bu benim Rabbim*” ifadesini kullanmaktadır. Bunların her birinin kaybolması sonucu Hz. İbrâhim onlara böyle kaybolan şeylerin Tanrı olamayacağını anlatır ve tartışmayı “*Ben sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım ve ben yüzümü bir hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim, ben asla ortak koşanlardan olamam.*” sözü ile tamamlar. Aslında Hz. İbrâhim'in onlara anlatmak istediği husus, Allah'ın bizzat kendisi görülemez olduğu; görülen bu şeylerin ancak Allah'ın varlığına bir delil teşkil ettiğidir. Çünkü kavmin taptığı bu yıldız, ay ve güneş gerçekte Allah'ın yarattığı mahlûk cinsindendir. Dolayısıyla bunların tanrı olarak görülmesi şirktir. “*Biz işte böylece İbrâhim'e göklerin ve yerin sahibini ve hükmedenini göstermiştik.*” Âyeti ile o, bu hakikate daha önce vâkıf kılınmıştı. Nitekim bazı veliler “Baktığım her şeyde ancak Allah'ı görüyorum” derken, gördükleri şeylerin yüce Allah'ın varlığına ve sırrına şahit ve işaret olduğunu anlatmak istemektedirler.⁴⁶ Buradan anlaşılıyor ki, bazı sâlih kişilerin “rüyada Allah'ı gördüm” demeleri, bazı hakikatlere rüyada ilâhî bir lütuf ve ikram yoluyla vâkıf kıldım anlamındadır. İbn Kayyım el-Cevziyye'nin aktardığına göre Allah, kişinin kalbine ilhamda bulunur

⁴⁵ Ali el-Kârî, *Şerhü'l-Fıkhi'l-Ekber*, s. 184-187; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm min ibârâtü'l-imâm*, Kahire 1368/1949, s. 210; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, c. I, s. 527.

⁴⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, s. 50-53.

ve bu ilham uykuda Allah'ın kulu ile konuşması şeklinde gerçekleşir ve bunu kişi Rabbi ile konuşması biçiminde ifade eder.⁴⁷ Rüyada görülenin bir temsil veya hayal olması dolayısıyla, yüce Allah'ın bu şartlar içinde görülmesi söz konusu değildir. Mergînânî'nin naklettiğine göre Semerkand ulemâsının çoğunluğu Allah'ın rüyada görülmesini câiz görmemişlerdir. Ebû Mansur el-Mâtürîdî ise rüyada Allah'ı gördüğünü iddia eden kişinin putperestlerden daha beter olduğu yönünde bir görüş ortaya koymuştur.⁴⁸

Rüyada Hz. Peygamber'in Görülmesi

Hız. Peygamber'in rüyada görülmesine gelince ilim geleneğimizde tercih edilen görüşe göre Hız. Peygamber rüyada ancak aslî şemâilî yani kendi gerçek dış görünüş ve özellikleriyle görülebilir. Bu yüzden aslî sûretini görmemiş bir kimsenin "O'nu rüyamda gördüm" demesine itibar edilmez. Nitekim rüyasında Allah Resûlü'nü gördüğünü iddia eden bir kimseye sahâbeden Abdullah b. Abbas, gördüğü şahsın özelliklerini sorma gereği duymuş, rüya gören kişinin anlatımının Hız. Peygamber'in dış görünümüne uygun düştüğünü anlayınca "Doğru, sen gerçekten Allah Resûlü'nü (s.a.s.) görmüşsün" diye onay vermiştir.⁴⁹ İmam Buhârî kendi hocalarının "Peygamber'i rüyada görmek, kişinin onu ancak hayatında aslî sûreti üzere görmesi durumunda mümkün olabilir." görüşünü benimsediklerini nakleder.⁵⁰ Dolayısıyla Hız. Peygamber'i hayatta görmemiş ve O'nun gerçek sûret ve şemâilini bilmeyen kişinin rüyada Hız. Peygamber'i gördüğünü iddia etmesi bir gerçeğe tekabül etmez. Daha önce geçtiği gibi rüyada görülen, bir sûret ve şekildir. Bu yüzden dünyada aynı anda bazı kişiler Hız. Peygamber'i genç, bazıları, orta yaşlı, bazıları ise yaşlı olarak görmekte, görenlerin bir kısmı doğuda bir kısmı batıda, bir kısmı kuzeyde bir kısmı ise güneyde yaşamaktadırlar. Hız. Peygamber'in aynı anda bu şekillerin ve mekânların her birinde bulunması ve görülmesi imkânsız olduğuna göre, rüya görenler sadece bir şekil ve sûret görmektedirler.⁵¹

Bu durumda Hız. Peygamber'i rüyada görmek, ancak onu gerçek hayatta görmüş olan sahâbîler veya O'nun şekil ve şemâilini tam anlamıyla bilenler için söz konusu olabilir. "*Beni rüyasında gören gerçekten görmüş demektir, çünkü şeytan benim sûretime giremez.*"⁵² hadisi ancak O'nu ger-

⁴⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, *er-Rûh*, nşr. Muhammed İskenderânî, Beyrut 2014, s. 35.

⁴⁸ Mergînânî, *et-Tecnîs ve'l-mezîd*, Süleymaniye Küt., Fatih, nr. 2456, vr. 159b.

⁴⁹ Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1411/1990, c. IV, s. 393.

⁵⁰ Buhârî, "Ta'bir", 10.

⁵¹ Mustafa el-Arûsî, *Netâic*, c. II, s. 326.

⁵² Buhârî, "İlim", 38, "Ta'bir", 10, "Edeb" 109; Müslim, "Rü'ya", 10,11; Tirmizî, "Rü'ya", 4, 8.

çek hayatta gören veya şemâilini tam olarak bilen kişiler için söz konusu olabilir. Bir başka hadiste “*Beni rüyada gören, gerçekte beni görmüştür.*”⁵³ buyrulmaktadır. Burada “beni görmüştür” demek benim cismimi veya heyetimi görmüştür anlamına gelmez. Çünkü rüyada görülen teşbih, temsil veya hayalden ibarettir. Bunun anlamı ben nasılsam beni o hâlimle hayal etmiş veya temsiliyi görmüş demektir. Öte yandan şeytan bir kişiye rüyasında gördüğü bir görüntünün peygamber olduğu vesveseni verebilir. Ancak rüyayı gören kişi eğer Hz. Peygamber’in gerçek sûretini veya şemâilini biliyorsa bunun bir şeytanî kandırmaca olduğunu anlar.⁵⁴

Bununla birlikte bir kimse rüyasında Hz. Peygamber’i hakiki sûretiyle görmüş olsa bile onun rüyada söylediğinin içeriği Kur’ân ve sünnetle çelişiyorsa, amel edemez. Söz gelimi bir kişi, rüyasında Hz. Peygamber’in ona helâl olan bir hususun haram olduğunu; haram olan bir hususun ise helâl olduğunu söylediğini görmüş olsa bu rüyanın hiçbir değeri yoktur. Aynı şekilde herhangi bir boşama eyleminde bulunmamış olan bir kimse rüyasında Hz. Peygamber’in kendisine eşini üç talâkla boşadığını söylediğini görse, bu rüya ile de amel edemez. Kezâ güvenilir iki tanıgın beyânıyla bir davada hüküm veren bir hâkim, rüyasında Hz. Peygamber’in kendisine o tanıkların beyânının geçersiz olduğunu söylediğini görse bu rüyayı dikkate alamaz. Çünkü sübjektif bir nitelik taşıyan rüyaya dayanarak, naslarla sabit dinî hükümler terkedilemez.⁵⁵

Yanı sıra Hz. Peygamber’i rüyada gördüğünü iddia edenler zaman içinde bunu uyanıkken gördükleri iddiasına kadar vardırılabilmişlerdir. Ebü’l-Yüsr el-Pezdevî bu şekil iddiada bulunan bir kişinin kendi dönemlerinde yaşadığını, Buhara ulemâsının tepki göstermesi üzerine bölgeyi terk etmek zorunda kaldığını bildirmektedir. Onun bildirmesine göre bu kişi rüyada değil, uyanıkken Hz. Peygamber’i gördüğünü ve ona göre dinî yaşadığını iddia etmektedir.⁵⁶ Günümüzde de bazı zevatın her zaman ve zeminde Hz. Peygamber’i gördüklerini, hatta toplantılarına katıldıklarını iddia edecek kadar ileri gittikleri görülmektedir. Tarihî ve güncel gelişmeler gösteriyor ki, bu tür iddialar hemen her dönemde olmuş ve ulemâ bunlara karşı gerekli cevapları vermiş ve alınması gereken tedbirleri almıştır. Böylesi iddia sahipleri her ne kadar dinî konularda cahil ve zihinsel yönlendirmeye mâruz kalmış kesimler üzerinde etkili olsalar da dinini bilen ve aklını kendi kontrolünde tutan kişilere etki etmeleri söz konusu değildir.

⁵³ Müslim, “Rü’yâ”, 11.

⁵⁴ Mehmet Yaşar Kandemir, *İmam Tirmizî Şemâil-i Şerif Şerhi*, İstanbul 2015, c. III, s. 325.

⁵⁵ Karâfî, el-*Furûk*, Kuveyt 2011, c. IV, s. 244-246; Şâtîbî, el-*İ’tisâm*, Riyad 1412/1992, c. I, s. 191-192.

⁵⁶ Ebü’l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûlü’l-dîn*, nşr. Hans Peter Linss, Kahire 1383/1963, s. 256.

Rüya Yoluyla Hz. Peygamber'den Haber Alma

Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.) bütün açıklama ve uygulamalarını hayattayken ortaya koymuştur. O'nun sünnet-i seniyyesi olarak adlandırılan bu uygulama ve açıklamaları, sahâbeden başlamak üzere nesilden nesle aktararak sağlam ve sağlıklı bir şekilde bize kadar ulaştırılmıştır. Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim'in yanında bizim için ikinci kaynağımız işte bu sünnet-i seniyyedir. Bunun dışında Hz. Peygamber'in rüyayla veya başka bir yolla açıklamada bulunması veya tâlimat vermesi söz konusu değildir. Nitekim hadis âlimleri de Hz. Peygamber'in hayattayken söylediği sözlerin ancak hadîs kabul edilebileceği, bunun sıhhatinin de senet yoluyla tespit edilebileceği; keşif ve kerâmet gibi bir takım yollarla asla hadisin sıhhatinin tespit edilemeyeceği kanaatini ortaya koymuşlardır. Nitekim Abdullah b. Mübârek eğer senet olmasaydı, dileyen dilediğini söylerdi, yani hadis uydururdu demiştir.⁵⁷ Şevkânî ise bu konuda daha net konuşmakta ve şu izahı getirmektedir: Yüce Allah, Peygamberimizin diliyle bize gönderdiği şeriatı tamamlamıştır. *"Bugün size dininizi tamamladım."*⁵⁸ âyeti de buna delildir. Peygamberimizin vefatı sonrasında rüyada görülüp söylediği bir sözün veya yaptığı bir işin bize delil olacağına dair bir hüccet bulunmamaktadır. Vefatıyla birlikte şeriat tamamlandığı için, dinî konularda başka bir delile ihtiyaç bulunmamaktadır. Zaten O'nun vefatıyla birlikte nübüvvet de son bulmuş olup herhangi bir şekilde devamı söz konusu değildir.⁵⁹

Rüya ile Hüküm Vermek

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen hadisler ve yapılan bilimsel araştırmalar, rüyaların çok çeşitli nedenlerden kaynaklanabileceğini ortaya koymuştur. Bu da rüyanın çok karmaşık bir konu olduğunu gösterir. Bu yüzden kişinin, rüyasını kendisi ve başkaları hakkında hüküm aracı olarak kullanması İslâm âlimlerinin çoğunluğu tarafından doğru bulunmamıştır. Böylesi belirsiz ve karmaşık bir olgunun, dinin temeli sayılan inanç alanı başta olmak üzere hiçbir alanında delil olarak kullanılmayacağı hususunda İslâm âlimleri arasında büyük oranda ittifak söz konusudur. Diğer bir ifade ile peygamberler dışındaki insanların gördükleri rüyaların dinî bakımdan bir delil niteliği taşımadığı, rüyalara dayanarak inanç veya amele dair meselelerde hüküm ortaya konamayacağı hususunda İslâm âlimleri arasında geniş çaplı görüş birliği oluşmuş bulunmaktadır. Çünkü rüya her ne kadar insan için bir gerçeklik olsa da hatırlanmama ve yorumunda hata etme ihtimali çok yüksek olduğundan, herkese açık aklî ve naklî deliller kadar kesinlik

⁵⁷ Kâsimî, *Kavâidü'l-tahdîs*, Beyrut 1407/1987, s. 181, 192; Talat Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta 1994, s. 51-68.

⁵⁸ Mâide, 5/3.

⁵⁹ Şevkânî, *İrşâdû'l-fühûl fi ilmi'l-usûl*, Riyad 2000, c. II, s. 1020-1021.

bildirmesi, kişisel ve toplumsal düzeyde fayda sağlaması söz konusu değildir.⁶⁰

Bu durumda ancak vahiy alan ve ismet sıfatına sahip olan peygamberlerin rüyaları dinî açıdan bir bilgi değeri taşıyabilir. Çünkü peygamberlerin rüyaları bir çeşit vahiydir ve uyanıkken vahiy almaları gibi değerlendirilir. Bunun örnekleri Kur’ân-ı Kerîm’de çoktur.⁶¹ Peygamber gibi ismet sıfatı bulunmayan diğer insanların rüyalarının bu anlamda bir geçerliliğinin olması söz konusu değildir. Bu bağlamda İslâm tarihinde ilgi çekici bir hâdis e aktarılmaktadır. Abbâsi halifesi Mehdî, dönemin kadılarından Şerîk b. Abdullah’ın idamını emreder. Gerekçe olarak da rüyasında Şerîk’in kendisine lakayt davrandığını gördüğünü, tâbircilerin de rüyadaki bu davranışını Şerîk’in kendisine gizli düşmanlık beslediği şeklinde yorumladıklarını ifade eder. Şerîk’in hâlife Mehdî’ye “ne senin rüyan Hz. İbrâhim’in rüyası; ne de rüyanı Hz. Yûsuf tâbir etti! Böylesi yalancı rüyalarla mı müminlerin boynunu vurduracaksın?” şeklindeki çıkışı üzerine halife kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁶²

Öte yandan uykuda insanın zihinsel ve bedensel bütün faaliyetlerden muattal hâle gelmesi ve bir çeşit ölüm hâli gibi hayattan kopması söz konusu olduğundan, uyku hâlindeki insan muhatap ve mükellef sayılmamıştır. Dolayısıyla böylesi muattal duruma gelmiş bir kişinin uyanmaya yakın bir zaman diliminde iradesi ve tasarrufu dışında, bazı tasavvur ve tahayyüllerin zihninde oluşması, kendisine veya bir başkasına bir sorumluluk yüklemmez. Peygamberlerin rüyalarının sorumluluk doğurması Hz. Peygamber’in “gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.” hadisinde ifade edildiği gibi onların uyku hâlinde bile gafletten korunmuş olmaları sebebiyledir. Onların rüyaları bir çeşit vahiy olduğu için hem zihinlerine intikal ederken hem de insanlara aktarılırken yüce Allah tarafından korunmuştur. Dolayısıyla peygamberlere rüya yoluyla gelen bilgiler gerçektir ve bağlayıcılık niteliği taşır.⁶³

Son devrin ünlü sûfîlerinden Mehmed Zâhid Kotku, tasavvuf alanında rüyanın hüküm değeri ile ilgili şu bilgilere yer verir: “Rüyalar vâsıtasıyla kendilerine irşat için izin verildiğini iddia eden şeyh taslaklarına büyükle-
rimiz “tarikat hırsız” diye ad vermişlerdir. Gerek İmam Rabbânî’nin ese-

⁶⁰ İbn Haldûn, *Şifâü’s-sâil*, s. 61-69; Birgivî, *et-Tarîkatü’l-muhammediyye*, Dimaşk 2011, s. 56-57; Hâdimî, *el-Berîka*, İstanbul 1326, c. I, s. 140-142; Güzelhisârî, *Menâfiu’d-dekâik*, İstanbul 1288, s. 137; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, Beyrut 1987, c. I, s. 257; Mustafa el-Arûsî, *Netâic*, c. II, s. 330-331; Yazır, *Hak Dinî*, c. VI, s. 4259-4260.

⁶¹ Mâtüridî, *Te’vilât*, c. IV, s. 238, 532; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 56; Fahrreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, c. XXVI, s. 156; Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, İstanbul 1984, c. IV, s. 25.

⁶² Şâtîbî, *el-İ’tisâm*, c. I, s. 191.

⁶³ Mâtüridî, *Te’vilât*, c. II, s. 125; Mustafa el-Arûsî, *Netâic*, c. II, s. 329.

rinde, gerekse Risâle-i Bahâiyye’de rüya ile amelin câiz olmadığı da ayrıca tasrih olunmuştur.”⁶⁴

Sonuç

Sonuç olarak rüya bir sûret, hayal ve misalden ibarettir ve görülen şey zihin dışında bir gerçeklik değil, zihindeki bir tasavvurdur. Bu tasavvurun zihinde oluşmasını sağlayan, dış unsurların yanında kişinin iyi veya kötü kendi geçmiş tecrübeleridir. Bir kişinin zihninde oluşan tasavvurlar o kişinin zihin dünyası ile sınırlı olması hasebiyle, diğer insanların idrak dünyasına kapalı ve sübjektif bir mâhiyet arz etmektedir. Kişinin uykuda iken zihninde oluşan bu tasavvuru uyandığında olduğu gibi koruyabilmesi ve ifade etmesi de yine kuşkuya açık bir durumdur. İfade ettiği şekliyle yorum tâbi tutulması durumunda, bütün bu kapalılıklar ve sübjektifliklerin söz konusu yorumun keyfiyetine yansması kaçınılmazdır. Öte yandan rüyaların kişisel olması gibi yorumların da kişisel olması, rüyanın genel geçer bir bilgi kaynağı ve hüküm aracı olmasını imkânsız hâle getirmektedir.

Bu durumda rüya ve benzeri tecrübeler kesin hüküm ortaya konulmasına imkân sağlayacak nitelikte olmadıkları için, bağlayıcı delil sayılmaları söz konusu değildir. Diğer bir deyişle bu tür tecrübelerin ne kişisel ne de toplumsal düzeyde bir bağlayıcılığından bahsedilemez. Her hâlükârda bir toplum ferdi olan insan tek başına yaşamadığına göre, bir kişiyi etkileyen her olayın onunla ilişki ve iletişim hâline olan herkesi bir şekilde etkilemesi kaçınılmazdır.

Öte yandan bu tür olgu ve olayların toplumda yönlendirici bir amaçla kullanılması ise dinen kabul edilebilir değildir. Çünkü İslâm’a göre din, ancak akıl sağlığı yerinde olan ve özgür iradesi ile hareket edebilen kişinin kabul ettiği ve yaşadığı ilâhî kanundur. Dolayısıyla kişinin aklına ve özgür iradesine müdahâle edilmesi dinen doğru olmadığı gibi insanî noktadan da sakıncalı sonuçlara yol açacak ihtimalleri içinde barındırır. Bu türden bir müdahâle olmaksızın yapılan tavsiye, nasihat, irşat veya yol gösterme bile son tahlilde kişinin iradesine tâbidir.

Sonuç olarak sağlıklı ve sağlam din anlayışı, ancak on dört asırlık İslâm düşünce tarihinde benimsenen Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyas gibi delillere dayanmakla mümkün olur. Çünkü bu delillerin hepsi insan aklına hitap etmekte ve ortaya konulan hükümlerin diğer akıl sahipleri tarafında da kontrolü ve testi mümkün olabilmektedir. Taklit konumunda olan ve bir müçtehide tâbi olan kişiler bile neticede akıllarını kullanmakta ve tâbi olacağı müçtehidi kendileri seçmektedirler. Diğer müçtehitlere uymamaları, üzerlerine dinî bir sorumluluk terettüp ettirmez. Ancak bu dört objektif

⁶⁴ Mehmed Zâhid Kotku, *Tasavvufî Ahlâk*, Ankara, Seha Neşriyat, c. I, s. 78.

delilin dışındaki sübjektif veriler konumundaki keşif, kerâmet ve rüya gibi hususların bir delil olarak kullanılması, her dönemde sorun oluşturmıştır. Buradaki sorun, bu delillerin kapalı, muğlak, karmaşık ve kontrol edilemez oluşudur. Geçmişten bugüne âlimlerin bu tür delillere çekince koymalarının altında yatan neden de bu delillerin böyle bir özellikte olmasıdır.

Kaynakça

- Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs*, Beyrut 1405/1985.
- Ali el-Kârî, *Şerhü'l-Fıkhu'l-ekber*, Beyrut 1404/1984.
- Beyâzîzâde, *Îşârâtü'l-merâm min ibârâti'l-İmâm*, Kahire 1368/1949.
- Çelebi, İlyas, “Rüya”, *DİA*, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 306-309.
- Ebü Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, c. I-IX, Beyrut 1987.
- Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsîratü'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay, Ankara 2004.
- Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîru's-semerkandî*, Beyrut 1427/2006.
- Ebü'l-Müntehâ, *el-Külliyât*, Beyrut 1412/1996.
- Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûlû'd-dîn*, nşr. Hans Peter Linss, Kahire 1383/1963.
- Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtîhu'l-gayb)*, Beyrut ts. Dâru'l-İh-yâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Güzelhisârî, *Menâfiu'd-dekâik*, İstanbul 1288.
- Hâdimî, *el-Berîka*, İstanbul 1326.
- Hâkim, *Müstedrek*, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1411/1990.
- İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, Beyrut 1987.
- İbn Ebü'l-İz, *Şerhü'l-Akîdetü't-Tahâviyye*, nşr. Şuayb Arnavut, Dimaşk 1401/1981.
- İbn Haldûn, *Şifâü's-sâil li-tehzîbi'l-mesâil*, nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, İstanbul 1958.
- Birgivî, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Dimaşk 2011.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *er-Rûh*, nşr. Muhammed İskenderânî, Beyrut 2014.
- Kandemir, Mehmet Yaşar, *İmam Tirmizî Şemail-i Şerif Şerhi*, İstanbul 2015.
- Karâfî, *el-Furûk*, Kuveyt 2011.
- Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, Beyrut 1407/1987.
- Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. Mahmud Emin, Kahire 1400/1980.
- Kotku, Mehmed Zâhid *Tasavvufî Ahlâk*, Ankara ts., Seha Neşriyat.
- Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. M.İ. el-Hafnavî - M.H. Osman, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1423/2002.
- Kuşeyrî, er-Risâle, nşr. Maruf Zarik-Ali Abdülhamid, Beyrut 1410/1990.

- Merginanî, *et-Tecnîs ve 'l-mezîd*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 2456.
- Mustafa el-Arûsî, *Netâicü 'l-efkâri 'l-kudsîyye fî beyâni meâni Şerhi '-Risâleti 'l-Kuşeyriyye*, nşr. Abdulvâris Muhammed Ali, Beyrut 2007.
- Nesefî, *Tefsîru 'n-Nesefî (el-Medârik)*, İstanbul 1984.
- Nevevî, *Riyâzü 's-sâlihîn*, nşr. Subhi Salih, İstanbul 1990.
- Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fî 'l-hidâye*, nşr. Muhammed Aruçi, Beyrut 1435/2014.
- Nûreddîn es-Sâbûnî, *el-Müntekâ min ismeti 'l-enbiyâ*, nşr. Mehmet Bulut, Beyrut 1435/2014.
- Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986.
- Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta 1994.
- Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, Riyad 1412/1992.
- Şevkânî, *İrşâdü 'l-fühûl fî ilmi 'l-usûl*, Riyad 2000.
- Taberânî *el-Mu'cemü 'l-evsât*, nşr. Tarık b. İvadullah b. Muhammed-Abdülmuhsin İbrâhim el-Hüseynî, Dârü'l-Haremeyn, Kahire 1415.
- _____, *el-Mu'cemü 'l-kebîr*, nşr. Hamdi b. Abdülmecid, Kahire 1415/1994.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur 'ân Dili*, İstanbul ts. Eser Neşriyat.
- Zemahşerî, *el-Keşşâf*, nşr. Muhammed Said Muhammed, Kahire ts. Dârü't-Tevfîkiyye.